

Lars Jonsson

WINTERVOGELS

Lars Jonsson

WINTERVOGELS

KOSMOS

Utrecht/Antwerpen

INHOUD

Voorwoord II

Inleiding 13

PATRIJS 29

FAZANT 32

SPERWER 39

HAVIK 44

BUIZERD 51

STADSDUIF 55

HOUTDUIF 63

HOLENDUIF 71

TURKSE TORTEL 75

GROTE BONTE SPECHT 79

KLEINE BONTE SPECHT 86

GROENE SPECHT 91

GRIJSKOPSPECHT 97

ZWARTE SPECHT 101

PESTVOGEL 107

HEGGENMUS 114

WINTERKONING 117

ROODBORST 119

MEREL 125

KRAMSVOGEL 132

KOPERWIEK 138

ZWARTKOP 140

GOUDHAAN 143

STAARTMEES 145

PIMPELMEES 149

KOOLMEES 156

ZWARTE MEES 168

KUIFMEEES 173

GLANSKOP 176

MATKOP 182

BRUINKOPMEES 190

TAIGABOOMKRUIPER 192

BOOMKLEVER 195

GAAI 201

TAIGAGAAI 205

EKSTER 209

NOTENKRAKER 213

KAUW 219

ROEK 223

BONTE KRAAI 228

RAAF 237

SPREEUW 243

HUISMUS 249

RINGMUS 257

VINK 261

KEEP 267

GROENLING 273

PUTTER 285

SIJS 289

KNEU 295

FRATER 296

BARMSIJS 299

WITSTUITBARMSIJS 304

HAAKBEK 306

GOUDVINK 313

APPELVINK 320

SNEEUWGORS 328

GEELGORS 331

GRAUWE GORS 336

Literatuur 339

Register 340

San Juan

mannetje europaea

mannetje asiatica

Centraal hette

BOOMKLEVER

Sitta europaea

EEN vreemde vogel die de aandacht trekt als hij in de richting van het voederapparaat vliegt, onbescheiden op de rand van brutaal, beweeglijk in alle richtingen, altijd onderweg. Hij heeft een prachtig grijsblauwe tint op rug en kop, een witachtige borst en de zwarte streep door het oog loopt door naar beneden over de nek, wat hem veel karakter geeft. Het ziet er cool uit. In de winter voedt hij zich met zaden en noten, vooral hazelnoten en eikels. Op een voederplek is het meestal een lokaal paar dat met grote regelmaat komt en met een snavel vol zonnebloempitten of noten weer vertrekt.

Ondanks de specifieke aanpassingen om in alle richtingen tegen bomen te klimmen hipt hij gemakkelijk rond op de grond, op zoek naar gevallen noten of zaden. Deze worden over een korte afstand meegenomen en verborgen in de bast van bij voorkeur een of andere eik. Bestanden met grote eikenbomen met hun dikke schors hebben de voorkeur van de boomklever, maar alle bomen met scheuren en holle ruimten voldoen prima. Als hij een hazelnoot moet openen klemt hij de noot vast en bewerkt hem ondersteboven zittend met zijn snavel.

Hij wordt ook aangetroffen in gemengde bossen en zeldzamer in naaldbossen; oostwaarts in Siberië zijn het de lariks en alpenden die zorgen voor het basisvoedsel. Als ze de jongen grootbrengen dienen meestal insecten en spinnen als prooi. De boomklever is algemeen in het zuiden en midden van Zweden, maar komt ook spaarzaam voor in het zuiden van Norrland, vooral in de kustlandschappen. Waarnemingen verder noordelijk in Västerbotten en Norrbotten betreffen meestal de Siberische ondersoort *asiatica* die periodiek voorkomt na de invasies vanuit het oosten. De boomklever heeft een positieve ontwikkeling meegemaakt in de afgelopen dertig jaar. De reden is niet duidelijk, maar misschien is de oorzaak zachtere winters in vergelijking met de koude decennia rond het midden van de twintigste eeuw.

Vocaal

In bijna alle bossen, als er wat loofbomen staan, hoor je boomklevers. Ze zijn luid, zowel in het voorjaar als in de herfst, zodat ze onmiddellijk worden opgemerkt. Als je eenmaal hun klankkleur hebt geleerd, zijn ze gemakkelijk te herkennen, de «sound» heeft een nasaal of hol timbre en een stuiterend karakter. Meestal horen we een reeks schokkerig herhaalde «djuutt» of «djutdjut». Als ze opgewonden zijn en waarschuwen met een scherpere toon, kan het bijna een klinkerloos, snel «twett» zijn, dat kan veranderen in een staccato. In het voorjaar zingen beide geslachten met meer melodieuze, langzame tonen, «piuh piuh piuh» of snellere reeksen van «pipipipi ...».

onderstaartdekveer

Verschillen tussen mannetje en vrouwjtje

De geslachten zijn het gemakkelijkst van elkaar te onderscheiden door de kleur van de anaalstreek en het achterlichaam. De onderste staartdekveren hebben een ietwat apart karakter. Ze bestaan uit twee delen, een donzige kleine pluizige basis en een compacter, gewelfde sneeuw witte top. Het mannetje heeft een kastanjerode toon op de basis die zorgt voor een groter contrast, terwijl het vrouwjtje lichter is en meer vuil roestbruin. Bij mannetjes reikt de kastanjerode kleur tot op de achterflank en contrasteert met de verder witte onderzijde, terwijl de roestrode toon van het vrouwjtje is uitgesmeerd over een groter deel van de buik, zonder contrast. Bij sommige mannetjes is een grotere spreiding van de bruinrode kleur langs de flanken te zien, bij andere is hij beperkter. Met zijn duidelijke en unieke kleuren is de boomklever altijd gemakkelijk te herkennen geweest en heeft hij nauwelijks nadere aandacht getrokken van veldornithologen.

Gotlandse boomklevers

Ik heb in de afgelopen jaren toen ik het leven in mijn eikenbos buiten het atelier volgde, nagedacht over de verschillen in kleur op de onderzijde van boomklevers. Soms denk ik dat ze ongewoon roestkleurig van onderen zijn op een manier die ik niet herkende uit mijn jeugd in Sörmland of afbeeldingen uit andere delen van Zweden. Ik zie regelmatig exemplaren, vrouwjtjes, die een duidelijke roestkleur helemaal tot aan de zijhals heb-

ben en sindsdien heb ik me afgevraagd of we hier af en toe continentale boomklevers, ondersoort *caesia*, krijgen. De boomklever is echter zeer honkvast in Zweden en ook in de rest van Europa.

Hoe zijn ze ooit op Gotland terechtgekomen, terwijl glanskop, matkop of kuifmees die tocht nooit hebben gemaakt? Boomklevers van de nominatform, *europaea*, uit de gebieden ten oosten van Gotland, in Europees Rusland hebben over het algemeen de witte onderzijde. Ze kunnen blijkbaar in bepaalde jaren naar het westen trekken en zijn dan te zien in het zuiden van Finland, waar boomklevers anders ontbreken. Toch kunnen deze niet verklaren waarom de Gotlandse boomklevers een meer gekleurde onderzijde ontwikkelden. Misschien zijn ze afkomstig uit de eerste golf van boomklevers die met de eiken naar het noorden kwamen nadat Scandinavië na de laatste ijstijd bevrijd was van het ijs. Of ik heb gewoon niet zo goed gekeken hoe de boomklever eruitziet in Skåne of Västergötland.

vrouwtje met beigeleurige onderzijde

Siberische en continentale boomklevers

Toen nieuwe generaties boeken over de vogels van Europa werden gepubliceerd in de jaren zestig kon je als jonge veldornitholoog snel leren dat er een andere ondersoort van boomklever was op het continent, *caesia*, met roestbeige onderzijde. De boomklever is vertrouwd met mensen en gemakkelijk te fotograferen. Foto's van Engelse boomklevers met een warme roestoranje onderzijde riepen misschien een bepaald verwondering op, maar ik denk dat maar weinig actieve ornithologen doelbewust hebben geprobeerd om boomklevers op het continent te gaan bekijken, alleen om deze ondersoort te zien. Er zijn andere voorbeelden, zoals de matkop, waarvan de Scandinavische en Noord-Europese vogels, landen met sneeuw winters, populaties hebben met een wittere onderzijde.

Een heel andere belangstelling onder de Zweedse vogelaars wekte echter de Centraal-Siberische ondersoort *asiatica*, toen die in het midden van de jaren zeventig opdook in Norrbotten. Alles wat uit Siberië komt, heeft een bijzondere aantrekkingskracht op ons die in het najaar smachten naar het ontdekken van een Siberische zangvogel. De Siberische boomklever is ook een andere ondersoort, die aanvankelijk grote belangstelling trok, wat resulteerde in een reeks artikelen die zijn uiterlijk en gedrag behandelden. Ik denk dat ik deze kleine gasten uit gebieden ten oosten van de Oeral voor het eerst opmerkte in een nummer van *Vår Fågelvärld* na de invasie van 1976, toen twee broedgevallen in het voorjaar daarna werden gevonden. Voor de veldgids die ik schreef in de late jaren tachtig, onderzocht ik nauwgezet hoe deze vorm eruitzag, maar daarna heb ik nooit een poging gedaan om hem in de werkelijkheid te zien, en ik heb hem nog steeds niet gezien. Ik dwaalde rond tussen de hoge dennen en sparren van Noord-Finland in het voorjaar van 2015, hoorde hem, maar heb hem nooit gezien. Nu ik opnieuw deze vorm moest schilderen, moest het dus weer op basis van gepubliceerde beschrijvingen. Toen waren er slechts een paar foto's gepubliceerd, nu kun je thuis veel foto's downloaden door te googelen op de ondersoort.

De Siberische ondersoort is kleiner, heeft een duidelijk kortere snavel met een fijne punt, een lichter grijsblauwe rug en een wittere onderzijde. Hij heeft ook meer wit in de wenkbrauwstreep en op het voorhoofd, maar ook de gewone boomklever heeft vaak een wat witte wenkbrauwstreep, maar zelden of nooit duidelijk wit op het voorhoofd. Voor veel ornithologen in Finland en Noord-Zweden is de ondersoort *asiatica* nu heel be-

mannetje asiatica

mannetje europaea

kend. Echt scherp worden de beschrijvingen pas als een gewone boomklever afdwaalt naar een voedertafel ten noorden van Sundsvall. Daarom citeer ik Rolf Gustavsson die in 2001 schreef over de eerste vondst in Norrbotten van de nominatform *europaea*: «Grootte van de vogel, snavelgrootte en -vorm, rugkleur en de kleur van de onderzijde doen me afvragen of deze boomklever *europaea* of *asiatica* kan zijn.» Bij de foto's valt het mij op dat de Siberische boomklever bovendien een andere kleur op de tarsi lijkt te hebben. *Europaea* heeft een duidelijk beige toon, bij *asiatica* zijn ze grijs of donkergrijs.

GAAI

Garrulus glandarius

DE GAAI is de algemeenste kraaiachtige in Zweden, iets wat kan verbazen als je de grote zwermen kauwen in en rond dorpen en de bijna overal aanwezige bonte kraaien ziet. Pas in september, als de gaaien tussen de naaldbossen en de eikenbosjes in het meer open landschap heen en weer beginnen te vliegen, worden we ons bewust van hun aantal. Ze hamsteren voor de winter dan eikels en hazelnoten, die ze verbergen in hun territorium. Het is een vogel die het grootste deel van het jaar in relatieve anonimiteit in zowel gemengde als naaldbossen leeft.

Hun aantallen zijn in de afgelopen dertig jaar gedaald. Hij is talrijker in het zuidelijke deel van Zweden en broedt ook spaarzaam in het binnenland van Norrland, maar ontbreekt in de bergen. In de winter blijven ze in het land, maar in bepaalde jaren zie je grotere trekbewegingen in de herfst. Waarschijnlijk door een combinatie van een goede broedperiode en een gebrek aan eikels en noten. De meeste van deze vogels die in kleine losse groepen naar het zuiden trekken, zijn jonge vogels.

Ze zijn frequente bezoekers van voederplekken, waar ze graag hun snavel en krop vol proppen met zonnebloempitten, hazelnoten of pinda's, of wat er maar wordt aangeboden. Hij vliegt meestal weg om het voedsel te verbergen en komt dan na enige tijd weer terug voor meer. Bij mij zijn het vaak twee of drie gaaien die om de beurt komen. Ze houden ook van niervet en vet en het vaakst komen ze in winters met veel sneeuw.

De gaai komt vaak glijdend naar de scène en toont meteen kleurrijk en onhandig groot tussen de kleine zangvogels. Je krijgt veel minder vaak de gelegenheid om gaaien in het bos te bekijken, ze zijn daar vaak wat voorzichtig en schuw.

Een mooi kleet

Als één of meer gaaien hebben geleerd om een bezoek aan een voederplek te brengen krijg je de kans om deze prachtig mooie vogel te bekijken. De combinatie van zacht grijsroze, bruinroze en grijspaars steekt af tegen helder wit, zwart en kastanjebruin en zou welke modestyliste dan ook versteld doen staan. De creatie wordt bekroond met een glinsterend blauwe vleugelbroche. Het model is misschien niet het sierlijkste dat de evolutie heeft opgeleverd, bezien uit menselijk oogpunt. Hij ziet er spontaan wat dreigend uit met zijn witgrijze ogen, kringen rond de ogen en zijn ravenzwarte druipsnor. Wanneer ze op een tak zitten en met kleine hoofdbewegingen rondkijken, tonen ze veel karakter, wat misschien wel charme genoemd zou kunnen worden, waardoor ik het niet kan laten om naar mijn potlood te grijpen. De gaai is een Karlsson-van-het-dakfiguur.

De kruin is pluizig en kan worden opgericht als een skimuts als hij reden heeft om zich op te winden. Het meest windt hij zich op bij het zien van een havik, wat onmiddellijk een luid schreeuwend «gaah» en grote onrust oplevert. Sperwers en andere roofvogels wekken ook hun ongenoegen, maar ze worden zelden gezien als een echt gevaar. Sperwers raken echter vaak merkbaar geïrriteerd als gaaien hun komst aankondigen en ik zie vaak dat sperwers gaaien achtervolgen, maar meer om ze uit hun jachtgebied te verjagen.

De gaai kan nauwelijks worden verward met een andere vogel maar, zoals Erik Rosenberg schreef, is vaak onderwerp van vragen en verwondering van mensen die niet direct geïnteresseerd zijn in vogels. Als hij in de tuin opduikt of over het pad in het bos vliegt, heeft hij een bijna exotische uitstraling. Het blauwe veld op de vleugel opent zich en wordt groter en sprankelender in de vlucht, evenals de witte en zwarte gedeelten van de stuit. Niets van dit alles is speciaal opvallend als hij op een wat grotere hoogte vliegt. Dan zijn de bewegingen fladderend, de staart lang en de vleugels breed en afgerond.

Het penseel van de evolutie

Als kunstenaar kun je worden gefascineerd door het schijnbare effect dat de vleugeltekening probeert te bereiken. Als mens kunnen we gefascineerd zijn, maar we beseffen dat wat we zelf zien als bijzonder en misschien wel mooi, toch heel andere reacties bij de soortgenoten van

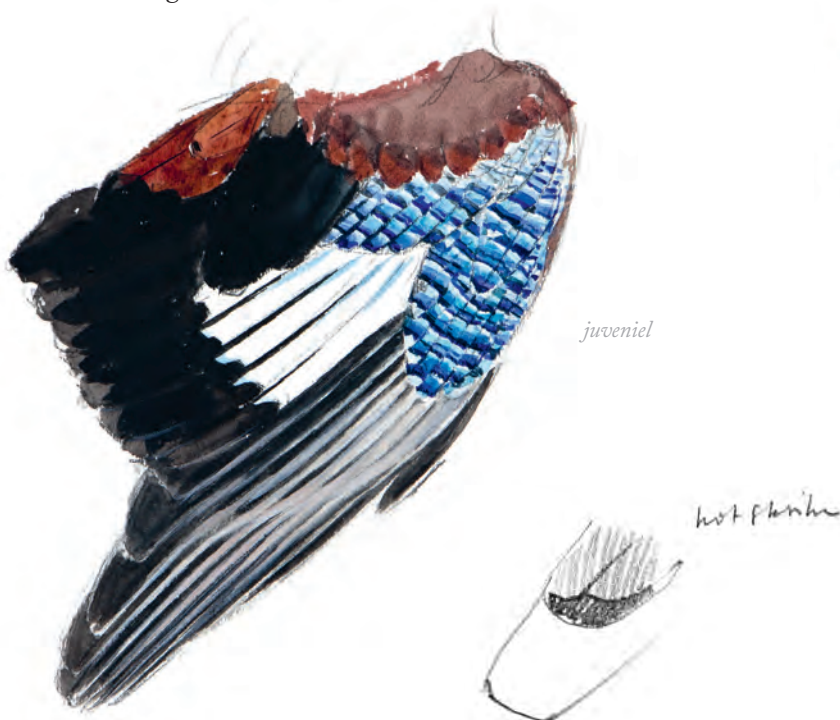

eikel

de vogel kan opwekken. De zwarte armdekveren die de buitenste blauw-gemarmerde rand volgen zijn iets verlengd en afgerond en vallen precies in het witte veld. Het ontwerp is geen toeval, maar werd gemaakt op basis van de visuele effecten, een penseelstreek van de evolutie. De blauwe tekening bevindt zich op de duimvleugel, de grote handdekveren en de buitenste grote armdekveren. De grondkleur is een witachtige turkooizen toon die vervolgens gemarmerd wordt met donker marineblauw met daarnaast een kobaltblauwe schaduw. Bij jonge vogels is deze streepjes-code wat onregelmatiger en telt minder strepen. In het veld heb je echter bijna nooit tijd om te proberen het aantal strepen te tellen of te schatten. Er is slechts bewondering.

Schelden, miauwen, koeren

De meest gehoorde roep is een slepend, van verre hoorbaar, schreeuwend en hees «èèhk». Minder voorkomend is een buizerdachtig gemiauw, dat je vaak verwacht in het bos, omdat je zelden of nooit de vogel ziet als het geluid wordt geuit. Zingen doet hij babbelend en koerend met verschillende lichte klanken en geratel.

LARS JONSSON is kunstenaar, schrijver en ornitholoog. Hij heeft een breed internationaal publiek en zijn kunst wordt regelmatig getoond in Europa en de Verenigde Staten. Hij woont in Hamra op zuidelijk Gotland, waar hij ook een museum exploiteert. In Nederland is hij vooral ook geliefd om zijn veldgids *Vogels van Europa*, waarvan acht drukken zijn verschenen.

Wintervogels van dichtbij bekeken

Prachtige aquarellen en observaties van Lars Jonsson

Koolmezen vliegen heen en weer naar de voedertafel om zonnebloempitten op te halen, ringmussen zitten op hennepzaden te kauwen en gooien afgekeurde zaden in het rond, die dankbaar worden opgepikt door geelgorzen. Een stel pimpelmezen hangt aan een mezenbol... Een gewone winterdag bij de voedertafel in de tuin van Lars Jonsson.

In de winter zijn vogels zichtbaarder omdat ze dichterbij komen, op zoek naar voedsel. Een uitgelezen tijd om ze beter te leren kennen.

LARS JONSSON schetst in dit boek kleuren, gedrag en geluiden van vogels die 's winters in tuinen te zien en te horen zijn.

Met prachtige aquarellen en persoonlijke waarnemingen toont hij ons het eenvoudige en alledaagse als iets unieks.

NUR 435

